

Çokkültürlülük mü, Çokkültürcülük mü?

Melih YÜRÜŞEN*

Çeşitlilik ve "Çokkültürcülük"

Günümüz Türkiyesinde toplumsal barışın tesis edilmesinde ve korunmasında başka hiçbir kavram çeşitliliğin taşıdığı özel öneme ve anlama haiz değildir. Bu öylesine böyledir ki, Türkiye'deki siyasi oluşumları, hareketleri ve organizasyonları bu kavrama karşı aldıkları pozisyona göre değerlendirebiliriz. Aynı şekilde onları etkileyebilecek veya şekillendirebilecek entelektüel dinamikler arasındaki farklılıkları yahut ayrışmaları da çeşitlilik kavramıyla ilişkilendirerek yeni bir tasnife tabi tutabiliriz.

Çeşitliliğin varlığını doğrudan doğruya olgulardan alan bir kavram olarak ne şekilde algılanıp tanımlandığı (kaynağı birey mi, kolektiviteler mi?), nasıl yorumlandığı (tehlike? renklilik? zenginlik? veya kendimizin de asli bir unsuru olduğu ve içinde belli bir şekilde konumlandığımız için, tezahürlerinden bazılarını pozitif, bazılarını negatif olarak kavradığımız ama bütününe asla vakıf olamadığımız, dolayısıyla değişik pozisyonlardan bakıldığında bunların tümü olan bir olgu?) bir kimse-nin, bir grubun veya hareketin değerler örgüsünü ve bu örgü üzerinde bina edilen hayat tarzlarını anlamak bakımından benzersiz ipuç-

ları verir.

Bu, aynı zamanda, onların sosyal ve siyasi alana ilişkin temel tutumlarını belirleyen etik anlayışının özgürlük, hoşgörü, adalet, eşitlik gibi kavram-değerleri nasıl kavradıklarını sağlıklı bir şekilde değerlendirmemizi kolaylaştırır. Bundan ötürü çeşitlilik (çeşitliliğin doğası) üstünde düşünmek; sosyal ve siyasi alanda karşı karşıya kaldığımız kelimenin her anlamıyla can alıcı problemlere nüfuz edebilmenin, onları deyim yerindeyse içeriden (oldukları gibi) anlamamıza giden en kısa yolu açar (1).

Aynı şey, çeşitlilik eksenli siyaset teorisi çalışmaları üzerinde durduğunuz zaman da geçerlidir. Yapı-Kredi Yayınlarının Cogito dizisi içinde yayımlanan ve Charles Taylor'ın "Tanınma Politikası" adlı makalesiyle, bu makaledeki argümanların eleştirel yorumlarından oluşan "Çokkültürcülük" (Multiculturalism) adlı kitap, bu açıdan gerçek bir dikkatle ele alınması gereken bir eser olarak belirmektedir.

Siyaset teorisi alanındaki çalışmaları, Batı'nın ahlaki ve siyasi kültürünün Platon'dan post-modernizme uzanan gelişiminin son derece kapsamlı analitik bir açıklaması içeren Charles Taylor; Sandel ve MacIntyre'nin aksine, liberalizmi *per se* reddetmeye eğilimli olmayan komüniteryen bir fikir adamı olarak ni-

Melih Yürüşen, felsefeci-yazar

telenebilir (2). Gerçekten de, Taylor'ın liberal endişeleri göz ardı etmeyen düşünce örgüsü, Quebec'in federe bir devlet olarak Kanada'nın diğer eyaletlerinden farklı bir şekilde, belli bir kolektiviteyi korumaya yönelik siyasi uygulamalarını meşrulaştırma ve onlara teorik bir zemin kazandırma teşebbüsü biçiminde de okunabilecek olan Tanınma Politikası" (Politics of Recognition) başlıklı makalesinde zayıf ve güçlü yönleriyle son derece açık ve somut bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Belki de sonlarda belirtmek gerekirdi, ama altını hemen çizmek istiyorum: Makalenin güçlü ve sağlam argümanları, ustaca dönüştürülmüş (kamufle edilmiş) liberal bir perspektifle şekillen(diril)miştir. Buna karşılık, ancak görünüşte bir ikna ediciliği bulunan ve çözmeyi hedeflediğinden çok daha büyük problemler yaratmaya aday olan argümanların, temelde Taylor'ın geniş bir alama yayılan ve değer biçmeye yönelik bütün yapıların ve kurumların (ahlak gibi) kolektivitelere doğduğu (3) fikri üstünde yükselen, dolayısıyla bireye topluluk/cemaat karşısında ikincil bir yer veren komüniteryenizmiyle yakından bağlantılı olduğu söylenebilir.

Amacım, Taylor'ın fikri örgüsünü derinlemesine ele almak olmadığı için -ki böyle bir teşebbüs bu yazının menzili dışında kalır- bunun sadece "Çokkültürcülük" bağlamında çeşitlilik kavramıyla ilişkilendirerek analiz etmeyi deneyeceğim teorik bir tespit olduğunu belirtmem gerekir. Ama bu tespitin, kitabı oluşturan Taylor'ın makalesi ve bu makale üzerine yapılmış yorumlarla sınırlandırılmış olmasının onun değerini kesinlikle azaltmayacağı eklenmelidir. Çünkü, son zamanlarda Türkçe'de yayınlanmış hiçbir kitap, Türkiye'de siyasi ve entelektüel gündeme iyiden iyiye yerleşen "kimlik" tartışmalarına egemen olan tek eksenli -indirgemeci- "çeşitlilik" kavrayışının nereden beslendiği "Çokkültürcülük"ün olduğu kadar büyük bir açıklıkla ortaya koymamaktadır.

"Çokkültürcülük" aynı zamanda, Türkiye'de çeşitlilik konusunda entelektüel iklime hakim olan bu kavrayışın, belirli bir tarihsel süreklilik içinde etik, sosyal ve siyasi düzlemlerde belli problemlere karşılık (çözüm) olarak şekillenmiş orijinal halinin epey çarpıtılmış, dolayısıyla amorflaşmış bir formu olduğunu anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Örneğin son zamanlarda Türk(eye) entelektüel hayatın epey popüler olan bazı yaklaşımlarda, "çokkültürcülük"ü şekillendiren argümanları andıran argümanlarla liberalizmin "homojen" bir vatandaşlık anlayışı öngördüğü iddia edilmektedir. Bu iddiaların belli bir haklılık payı taşıyıp taşımadığını değerlendirebilmek için onların mesnetini teşkil eden argümanların asıl kaynaklarına, dolayısıyla onların çok daha sofistike bir şekilde işlendiği ve bambaşka bir biçimde formüle edildiği özgün metinlere gitmek gerekir.

"Çokkültürcülük"ün bu ihtiyaca önemli ölçüde cevap verdiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle Türk(eye) çeşitliliği karşısında nasıl bir etik ve siyasi bir pozisyon almış olursa olsunlar, onun üstünde hakikaten düşünmek isteyen herkes için hayati problematiklerle dolu bir toplamdır "Çokkültürcülük". Sanıyorum, bu noktada sözkonusu problematiklerin hiç olmazsa bir kısmını liberal bir perspektifle ele almak, tartışmak ve eleştirmek, eserin önemi daha etkili, daha dolaysız bir şekilde hissettirebileceği gibi, onun aslında Türkiye çeşitliliğinin bir tezahürü olan etik ve siyasi pozisyonunu daha dikkatli bir gözle değerlendirmemiz açısından faydalı olacaktır.

Farklı "Çeşitlilik" Tecrübeleri

Günümüz dünyasında belli bir ekonomik gelişmişlik çizgisini yakalayan ülkeler, işgücü dolaşımının önündeki engellere rağmen, insanların bu tür engelleri aşma konusundaki kararlılıkları sebebiyle her geçen gün biraz daha çeşitli unsurlardan oluşur hale gelmektedir. Bu gitgide daha çok sayıda toplumun eskisine gö-

re daha az homojen bir nüfus dokusuna sahip olması anlamına gelmektedir. Kaldı ki, bazı toplumlar oluşumlarından itibaren veya mirasçısı oldukları tarih sebebiyle dinsel, dilsel ve etnik bakımlardan daha büyük bir çeşitlilik sergileyebilmektedirler. İlkinin karakteristik örnekleri Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya gibi tarihleri bir bakıma modern zamanlarla sınırlı Batılı ülkelerdir. İkincilere örnek olarak ise, biri denizaşırı bir kolonyalizm siyaseti izleyen bir İmparatorluğun, diğeri tarihin kaydettiği en uzun ömürlü kara İmparatorluklarından birinin mirasçısı olan Birleşik Krallık (İngiltere) ve Türkiye gösterilebilir.

Şüphesiz belli bir şekilde kategorize ettiğimiz ülkelerin herbiri; çeşitlilikleri oluşturmuş unsurlar, bu çeşitliliğin yarattığı sorunlar ve bu sorunları çözmek için uygulamaya konulan politikalar bakımından çok derin farklılıklar arz etmektedirler. Üstelik bu farklılıklar aynı kategoride değerlendirilebilecek ülkeler için de sözkonusudur. Örneğin Taylor'ın tanıma politikası çerçevesinde ahlaki ve felsefi bir savunmasını yaptığı ve hemen aşağıda temas edeceğimiz Quebec'in (Kanada) çeşitlilik tecrübesiyle, yani farklı unsurların barış içinde birarada yaşaması için uyguladığı politikalarla, Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitlilik tecrübesi, ikincisinin birinci üzerindeki çok açık etkisine rağmen, yine de, birbirinden az çok farklı iki yaklaşımın ürünüdürler. Yine Büyük Britanya'nın üzerinde artık güneşin çok çabuk battığı bir ülkeye dönüşmesinin ardından eski kolonilerinden aldığı göçler sonucunda yaşadığı çeşitlenmeyle, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan unsurlarını mümkün olan en çok ölçüde azaltma politikalarını da sistemli bir şekilde uygulayarak devraldığı çeşitlilik, bu iki ülkenin birbirleriyle karşılaştırılmalarını neredeyse imkansız kılacak ölçüde farklılık göstermektedir. Sözelimi Britanya bu çeşitlenme sürecinin sonunda ırksal bakımdan hemen teşhis edilebilir (Siyah yahut koyu renk derili topluluklar) olmalarının yanısıra, aynı

zamanda dinsel olarak da İngiliz toplumundan çok değişik inançlara sahip grupları veya toplulukları içermeye başlayan bir ülke haline gelmiştir. Bu olgunun, Britanya toplumunu, gitgide artan bir şekilde, çeşitliliğinin yarattığı problemlerle yüz yüze getirdiği görülmüştür. İngiltere yasalarında diskriminatif hükümler bulunmamasına rağmen toplumsal düzlemde ayrımcı, giderek ırkçı tavırlar yaygınlaşmaya başlamıştır.

Buna karşılık Türkiye, fiziksel özellikleriyle değerlendirildiğinde, birbirinden kolayca ayırt edilemeyen ve aralarındaki dinsel farklılıkların mezhep ayrışmalarından kaynaklandığı ve etnik anlamda Türklerin büyük bir çoğunluk oluşturduğu etnisitelerden müteşekkil, bu yüzden de ilk bakışta daha az sorun yaratması beklenir gibi görünen bir çeşitlilik içeriğine sahiptir. Bununla birlikte, Türkiye, kendine özgü modernleşme serüveninin bir sonucu olarak, hayat tarzlarında çok açık bir şekilde tecessüm eden ve cumhuriyetin ilanıyla birlikte devletin belirli değerler/kavramlar üzerinde inşa edilen hayat tarzlarını empoze veya teşvik etmesi yahut desteklemesi neticesinde, unsurları arasındaki gerilimlerin dönem dönem çok sancılı boyutlara vardığı bir çeşitlenme yaşamıştır ve yaşamaya da devam etmektedir. Türkiye'ye özgü bir laiklik anlayışını ve uygulamasını esas alıp savunularla, onlara karşı çıkanlar arasında mevcut olan ve yatıştığı takdirde sanki Türkiye önemli bir modernleşme dinamiğini kaybedecekmiş gibi sürekli ateşlenen bitmez tükenmez gerilim de bu çeşitlenmenin tezahürlerinden biridir. Aynı biçimde, Kürt kökenli Türkiye vatandaşlarının yoğunlaştıkları Güneydoğu'da yıllardır hüküm süren ayrılıkçı terör, Türk(eye) çeşitliliğinin en problematik boyutunu oluşturmakta ve bu bölgedeki yurttaşlarımızın keskin bir kimlik, bununla bağlantılı olarak da bir aidiyet krizi yaşadıkları şeklindeki değerlendirmelerin zeminini meydana getirmektedir. Kısaca Türk(eye) çeşitliliği, halihazırdaki görünümüyle fazlasıyla problemlidir ve bu problemlerin siyasi düz-

lemde belli sonuçları olabilecek belirli kavram-değerler eksen alınarak çözümleri gerekmektedir.

Amerikan Çeşitlilik (Çokkültürlülük) Tecrübesi :

Bu kavram-değerlerden biri liberallerin siyasi ve toplumsal düzlemde büyük değer biçtikleri hoşgörü olabilir. Diğeriyse, Amerika'da özellikle akademik çevrelerde bir tür düşünce despotizmine varan ve pratikteki etkilerini, en aşırı örneklerinde altı yaşındaki erkek çocukların "cinsel taciz"le itham edilmeleri şeklinde gösteren "politically correct" hareketiyle Taylorcu komüniteryen yaklaşımın ortak olarak sahip çıktıkları "tanınma" (recognition) kavramı olabilir. Burada doğrudan hoşgörü üzerinde durmayacağım (4); bu kavrama yeri geldikçe Taylorcu "tanı(n)ma" kavramıyla ilişkisi çerçevesinde temas edeceğim.

Taylor'un "tanınma" kavramı herşeyden önce, özel olarak, Kanada'nın Quebec Eyaletinin özgül koşullarında, genel olarak Kuzey Amerika'nın (özellikle ABD'nin) dünyanın başka hiçbir yerinde görülmececek dinsel, ırksal, etnik ve kültürel çeşitliliğinin değişik düzlemlerdeki tarihleri bağlamında düşünülmelidir. Bilindiği üzere Amerika Birleşik Devletleri, Tocqueville'in yetkin bir şekilde tasvir ettiği gibi (5), kurucu unsurlarını, bireye ve bireyciliğe benzersiz bir değer biçen püriten Anglo-Saksonların oluşturdukları bir toplumdur. ABD'de önce küçük yerleşim birimleri, sonra kasabalar ve şehirler, daha sonra eyaletler ve nihayet Birleşik Devletler siyasi yapılanmalarını teşkil etmiş, bunlarda düzen, Tocqueville'in faydalarını ve muhtemel sakıncalarını objektif bir dille ifade ettiği demokratik mekanizmalarla tesis edilmiş kanunlara ve seçilmiş yargıçlara dayanarak sağlanmıştır. ABD, böylece tabandan tavana doğru adım adım kurulmuştur. Buradan hareketle, Amerikan devletinin karakteristik özelliğini, tam da Locke'un devlete yüklediği işlevleri yerine getirecek ve da-

ha önemlisi, faaliyet alanı o işlevlerle sınırlı kalacak, kötü niyetlilerin devletin sözkonusu işlevler dahilinde sahip olduğu meşru gücü mümkün olduğu kadar en az ölçüde suistimal etmelerini sağlayacak ilkeler ışığında tesis ve organize edilmesinin oluşturduğu söylenebilir.

Ancak bu, Amerika'da herşeyin sorunsuz gitmesi ve bütün Amerikan vatandaşlarının "Amerikan eşitlik idealinin" (6) meyvelerinden adalet duygusunu sarsmayacak bir şekilde faydalanmaları anlamına gelmemiştir. Şüphesiz burada söz ettiğimiz şey, devletin sosyal olarak dezavantajlı oldukları düşünülen gruplara yönelik uygulamaları devreye sokmakta yetersiz kalması değildir. Amerikada temel eğilim, devletin kuruluşundan itibaren ona bu tür fonksiyon yüklemekten bilinçli olarak kaçınma şeklinde tecelli etmiştir. Bunun bir sebebi, Amerikan toplumunun, siyasal bir yapı olarak devleti tesis etmeden önce, kişilerin elinde olmayan talihsizliklerden kaynaklanan durumlara (mesela onulmaz bir hastalıktan kaynaklanan yoksullaşma gibi) gayet fonksiyonel bir şekilde çare olacak hayırseverlik organizasyonlarını zaten başarıyla oluşturmuş olması ise, diğer ve ilkinden belki de daha önemli sayılabilecek sebebi, devlete bu tür fonksiyon atfedilmesinin, onun kendisine çizilen sınırlardan taşmasına, dolayısıyla bireylerin özgürlüklerini daha kolay tehdit edebilir bir hale gelmesine yol açabileceğinin son derece büyük bir saygıyı hak eden bir sayduyuyla görülmesi olmuştur. "Amerikan eşitlik ideali" aslında bir (negatif) "özgürlük" idealidir ve bu bakımdan Amerikan çeşitliliğinin hangi unsurundan olursa olsun, Amerikan vatandaşının devletle ilişkilerinden kaynaklanan bir "aidiyet" probleminin mümkün olan en az ölçüde doğduğunu söylemek, "Hollywood"un yarattığı "Amerika mitinin" etkisinde kalınması anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, Amerika'daki hemen yukarıda sözünü ettiğimiz sorun, devletler düzeyinde, Tocqueville'in sözünü ettiği muhtemel sakıncaların toplumsal düzlemde ortaya çıkmasından kaynaklanmış-

tır. Amerikan federalizminin, altmışlı yılların ortalarına kadar, çoğunluk despotizminin ifade sayılabilecek ayrımcı uygulamalar içermiş olmasıdır.

Sorunu açalım : Amerikan demokrasisinin üzerinde yükseldiği ilkelerin tesisinde ve bu ilkelere uygun olarak şekillenmesinde püriten Anglo-Sakson göçmenler büyük bir rol oynamışlardır. Bugün Amerikan çeşitliliğinin WASP (White-Anglo Saxon-Protestan) olarak adlandırılan ve toplumsal statüleri bakımından seçkin/imtiyazlı Amerikalı'yı (Beyaz Türk kavramı, WASP'ın Türkiye'deki versiyonudur) temsil ettiği düşünülen unsurunun ataları olan bu insanlar, İngiltere'den yoksulluktan değil, tam bir imanla bağlı oldukları inançlarını hiçbir baskı altında kalmadan yaşamak için Amerika'ya göç etmişlerdi. İngiliz Hanedanlığının da çok işine gelen bu göçler sonunda -çünkü İngiltere'de kalsalardı problem olmaya devam edeceklerdi- Amerika'nın New England ismini verdikleri bölgesine -bugün aynı adı taşıyan eyalet- yerleşen ve Tocqueville'in ifadesiyle döneminin hiçbir "Avrupa ulusunda görülme-yecek kadar büyük bir beyin gücüne sahip olan"(7) bu topluluk, dinsel bağlılıklarında zaman zaman aşırı bir sofuluğa düşmelerine rağmen, "politik önyargılardan uzak oldukları" için(8) dinle siyasetin alanını büyük bir ustalıkla ayırmayı başarmışlardır. Tesis ettikleri ve sonraları Thomas Jefferson'ın kaleme aldığı "federal bildirge"de yetkin bir ifadesini bulan ve liberalizmin Amerikan Devletinin yapılmasıyla çok somut biçimde ortaya koyduğu karakteristiğini açığa vuran hukuki düzenlemelerde, siyasi gücün dini inançlar karşısında tamamen tarafsız kalmasını esas almışlardır. Onlar, bunu, dini vicdanlara hapsedmek için değil, tam tersine dinin siyasi güç tarafından kendilerinin bağlı oldukları akideleri yaymak ve güçlendirmek adına kullanılmasının, imanının hakiki kaynağı olan insan kalbinde, dolaşısıyla dinde yaratacağı sonsuz tahribatı gördükleri için böyle yapmışlardır. Amaçları siyasi otoriteyi dinden serbestleştirmek değil; dini,

siyasi otoriteden serbestleştirmektir. Bu, dinsel alanın gerçek anlamda devletten özgürleşmesi demektir ve bu özgürleşme, orada henüz yeşermemiş dinler için bile potansiyel olarak sözkonusuydu.

Dinsel özgürlük konusundaki bu anlayış, Norman Barry'nin federalizm konusundaki tartışmaları sağlam bir zemin üstüne oturacak ufuk açıcı yazısında (9) ortaya koyduğu türden rekabetçi bir federalizmin; **bireylerin, gönüllü olarak, inandıkları ve/veya tercih ettikleri topluluklara katılmalarına ya da kurumsal düzenlemeler içinde yer almalarına imkân tanıyacak bir siyasi yapılanmanın önünü açmak için çok elverişliydi.** Doğal olarak, böyle bir yapılanmanın ortaya çıkabilmesi için devletin asıl niteliğinin **tarafsızlıkla karakterize ediliyor** olması gerekirdi ve New Englandlı puritanlar bu gerekliliğin ta en başından beri farkında oldukları için bunun gereklerini yerine getirmekten hiç imtina etmemişlerdir.

Böylece doğal bir evrim sonunda liberalizm siyasi bir doktrin olarak asıl rengini veren tarafsızlık ilkesi Amerikan Anayasacılığında bütün ruhuyla tecessüm etmiştir. Dinsel cemaatlerin sayısı bakımından dünyanın en zengin toplumu olan Amerikan toplumunun, bu mozaiği oluşturan ve bazılarının arasında hatıraları çok taze olan kolektif husumetler bulunan unsurlarının barış içinde birarada yaşama-larının sırrı da burada, Amerikan devletinin bütün inanç örgülerine tam bir kayıtsızlıkla eşit mesafede durmasını mümkün kılan siyaset geleneğinde ve bu geleneği hukuki garanti altına alan Anayasa hükümlerinde aranmalıdır. Kısaca, aynı tarihlerde Amerika'ya göç etmiş olan Kuzey İrlandalı Katolikle Protestana aynı gururla "Ben bir Amerikalıyım" dedirten temel faktör, Amerika Birleşik Devletleri'nin, vatandaşlarına tarafsızlık eksenli siyasi yapılanmasının tabii bir sonucu olarak güçlü bir "vatandaşlık duygusu" verebilmesidir.

Bununla birlikte, sözkonusu vatandaşlık duygusu, Amerikan devletinin, vatandaşları gözündeki meşruiyetini ve meşru otoritesini ne kadar pekiştirirse pekiştirsin ve bu duygu, siyasi yapının istikrarını koruması bakımından ne kadar önemli ve değerli olursa olsun, onun Kuzey İrlandalı Katolikle Protestan arasındaki kolektif bilince kazanmış olan ve geride bırakılan vatandaki olaylarla sürekli tazelenen olumsuz duyguları (sıradan bir antipatiden asla değiştirilemeyen önyargıları besleyen husumete kadar çok geniş bir spektruma yayılan duygular) kökten dönüştürmesinin veya bütünüyle silmesinin çok güç olduğu açıktır. Üstelik Amerikan çeşitliliği içinde, birbirlerine karşı bu cinsten değişmesi son derece zor olumsuz duyguları besleyebilecek gruplar (Kuzey) İrlanda kökenli Katolik Amerikalılar ve Protestanlarla sınırlı değildir. Bu negatif duyguların, iki yıl önce Los Angeles'te patlak veren siyahların (political correct terminolojisiyle Afrika kökenli Amerikalıların) ırkçı ayaklanmayla O.J.Simpson davasının açıkça gösterdiği gibi, çok daha baskın ve yaygın olduğu, dolayısıyla çok daha şiddetli bir biçimde yaşandığı grupların varlığı sözkonusudur.

Bu grupların üyelerinde bu duyguların çok daha keskin olması, kolektif tarihlerini şekillendiren sancılı Amerikalılaştırma sürecinden kaynaklanmaktadır. Afrikalı-Amerikalıların, asla unutulmalarının yahut ihmal etmelerinin mümkün olmadığı gerçek, beyazlardan farklı olarak, atalarının Amerika'ya gelmeyi özgürce tercih etmemiş olmalarıdır.

Bu yönüyle onların yaşadıkları duygu, çok zengin olduğu halde, çocukluğunda çektiği büyük yoksulluğun ıstırabını yahut yoksunluğunu içinden bir türlü atamayan bir insanın asla zenginliğinin tadını çıkaramamasına, kendisini bir türlü zenginlerin dünyasına ait hissedememesine benzemektedir. Bu yüzden onlar, bireyin kendi yolunu kendisinin belirlemesini esas alıp yücelten bir kültürün değerleriyle, içine doğdukları ve diğer çeşitlilik

unsurlarından farklı olarak, zaten renklerinin aslında o kültüre ait olmadıklarını daha doğumlarıyla birlikte tescil ettiğini düşündükleri topluluklarına baktıkları zaman, bu doğrultuda ne kadar gayret gösterirlerse gösterebilirler, o kültürün bir parçası olamayacaklarını, olmalarına da bir şekilde müsaade edilmeyeceğini düşünme ve hissetme eğilimindedirler. Onlar, Amerikan çeşitliliğinin rekabete kötü şartlarda (kölelikle) başlamış, Güney Eyaletlerinde altmışların şehir ayaklanmalarına dek kanunlarda karşılığını bulan ayrımcı uygulamalara tabi tutulmuş bir ırkın, kuşaktan kuşağa aktarılan "blues"un çocuklarıdır. Bunun için de nüfuslarıyla orantılandığında en fazla "evsiz", en çok "uyuşturucu müptelası" ve en yüksek "suçluluk oranı" onlar arasında görülmektedir. Bu yüzden onlar, değişik düzlemlerdeki dezavantajlarının telafi edilmesi gerektiğini, dolayısıyla, belki de aslında hiçbir zaman yürekten istemedikleri için entegre olmakta pek başarılı ol(a)madıkları bir kültürün (temelde WASP'ların şekillendirdiği beyaz kültürün) asli üyelerinin, kendilerini oldukları gibi kabul etmesini istemektedirler.

Böyle bir talep, doğal olarak, deri renginin ayrı bir "renk" verdiği ve çok büyük bir kısmını ırkçı nefretin ve husumetin beslediği anonim acılarıyla işlenmiş kültürlerinin özgünlüğünün ve değerinin kabul edilip tanınmasını da içermektedir. Bu tür bir talebin bütün implikasyonlarıyla hayata geçirilebilmesi, onları Amerikan çeşitliliğinin diğer unsurlarından ayıran kültürel ve sosyal farklılıkların layıkıyla kavranabilmesi ve dezavantajların ortadan kaldırılabilmesi, bireylerin içine doğdukları "**kolektif kimlik**"leri eksen alan yaklaşımların siyasi yapılar aracılığıyla kamusal düzlemi yeniden tanzim etmesine bağlı olmasından ötürü kolektivist iştahları kaçınılmaz bir şekilde kabartmaktadır. Dolayısıyla Amerikan çeşitliliğinin belli bir kategori altında (ırksal, dinsel, cinsel vb.) etiketlenen dezavantajlı unsurlarının sayıları her geçen gün biraz daha kabarıırken, bu kolektiviteler adına hare-

ket eden ve entelektüel alandaki hakimiyetlerini liberal hoşgörünün siyasi yapılanmadaki izdüşümü olan yerleşik tarafsızlık anlayışını Taylorcu tanı(n)ma politikasıyla dönüştürmek isteyen iradeci organizasyonların etkileri ve güçleri gitgide artmaktadır.

Liberal hoşgörü anlayışının içerdiği ileri sürülen hiyerarşik özün (hoşgören-hoşgörülen) demokrasinin hayatın her alanında egemen olmasında yetersiz kaldığını düşünenler, dolayısıyla demokrasiye kimin yöneteceğini belirleyen ilkeler ve kurallar bütününden müteşekkil bir mekanizma olmaktan öte bir anlam yükleyenler(10), bu oluşumları vatan-daşlığı güçlendiren ve demokrasiyi bir amaç-değer kılabilecek bir gelişimin güçlü bir işareti şeklinde yorumlamaktadırlar. Oysa bu oluşumların aktif yönlendiricilerinin argümanları ve Charles Taylor'ın "Tanınma Politika"sında yaptığı tarzda onları etik ve siyaset teorisi açısından meşrulaştırma girişimleri, **özellikle etik bakımdan ciddi bir şekilde sorgulanabilir özellikler arz etmektedir.** Çeşitliliğin dezavantajlı olduğu düşünülen ve bazen objektif olarak böyle de olabilen unsurlarını korumak ve onların varlığını geleceğe taşımak adına savunulan ve Quebec'te somut bir ifadesini bulan politikalar, görünüşteki bütün ikna ediciliğine ve cazibesine rağmen, tam da amaçlananın aksi bir sonu verme tehlikesini taşıması, -daha önemlisi- bireyin özgür tercihlerine/iradesine dolaylı yahut direkt olarak el koyma ihtimalini kuvvetli bir şekilde barındırması nedeniyle çok risklidirler.

Bu yüzden de, ahlak ve siyaset düşüncesi düzleminde insan doğası ve tecrübeleri göz önüne alınarak erişilmiş filozofik bir bilgeliğin ürünü olan bireycilik, özgürlük, adalet, hoşgörü gibi kavram değerleri; pratik düzlemde liberal tarafsızlık ilkesiyle sentezlenip devletin sınırlarının net bir biçimde çizildiği ve (soyut) birey (11) haklarını esas alan liberalizmin, çeşitliliğin değişik unsurlarının barış içinde birarada yaşamanın neden daha az problemlili bir formülünü sunduğu,

dolayısıyla niçin onların varlıklarını garanti altına almakla kalmayıp, yeni çeşitlenmelerin ortaya çıkmasına engel olmama gibi bir teorik üstünlüğe ve erdeme sahip olduğu "Çokkültürcülük"ün üstünde yükseldiği ve zayıf noktalarının bir kısmı yorumcuları tarafından da ifade edilen argümanlardan kalkılarak ortaya konulabilir.

Sanıyorum bu noktadan itibaren sorunu daha somut bir şekilde değerlendirebiliriz. Bunun için çeşitlilik kavramıyla kimlik arasındaki bağlantılara Taylor'ın paradigmasını da göz önünde bulundurarak, genel çizgileriyle de olsa temas etmemiz gerekir. Çeşitlilik, sürekli olarak vurguladığımız gibi varlığını insan doğasından alan yok edilemez bir olgudur. Bizler, kadın veya erkek olarak belirli bir çevrenin içine doğarız. Bu çevre, kültürün belli bir tanımına göre, bizi bir ırka (beyaz/siyah/sarı), etnik bir gruba (Kürt/Çingene), bir ulusa (Türk/Fransız), bir uygarlığa (Batı/Uzakdoğu) ait sayılmamızı sağlayan nitelikleri veren, bir başka toplulukta, bir başka ulusta bulunmayan maddi ve ideolojik olguları önemli ölçüde içselleştirmemize yol açacak şartları sunar. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, bazı toplumlar tarihsel mirasları, yahut oluşumları itibarıyla, bazı toplumlarsa günümüzde insanların özellikle refah arayışının etkili olduğu saiklerle gitgide daha mobilize bir hale gelmelerinin bir sonucu olarak sözünü ettiğimiz kıstaslar bakımından değişik unsurları içermektedirler.

Diyelim ki biz, bir toplumda sadece nüfusun çoğunluğunu oluşturması bakımından değil, tarihi ve kültürel bir sürekliliğin tabii mirasçısı olması bakımından da o toplumun belli bir toplum olarak isimlendirilmesini sağlayan çeşitlilik unsurunun içine değil de, kendilerini sözkonusu tarihi ve kültürel sürekliliğin parçası saymayan, yahut en azından onunla kendileri arasındaki ilişkileri olumlu veya olumsuz ama mutlaka farklı biçimde değerlendiren bir unsurun içine doğmuş olalım.

Böyle bir durumda, kendi kimliğimi-

zin onunla nasıl bir ilişkiye girersek girelim (onu reddetmekten, ona karşı kayıtsız kalmaya veya onu her halükarda çok önemseyip vurgulamaya kadar yayılan çok geniş bir hareket skalası) **son derece belirleyici bir bileşenini oluşturan ve hiçbir biçimde seçmediğimiz, sadece kendimizi içine doğmuş bulduğumuz bu boyutunu, çeşitliliğin çoğunluğu oluşturandan unsurundan herhangi birinin ancak yurtdışına çıktığında ve başka bir toplumda yaşamaya başladığı zaman yapacağı tarzda sürekli değerlendirmek mecburiyetinde kalabilir veya bu tür bir mecburiyet hissedebiliriz.** Üstelik bu gereklilik hissi; kültürün, başka bir çerçeveden "bir toplumsal grupta bir kimsenin tüm davranışlarını niteleyen, o kimseyi başka bir toplumsal katmanın insanından farklı gösteren konuşma, hareket, giyim kuşam vb. belirtilerin tümü" şeklinde tanımlanmasını getiren etkenler tarafından besleniyorsa, kendini çok daha güçlü bir şekilde gösterebilir.

Bu durumda, kolayca, kendi bireyselliğimizi, yani bizim bir birey olarak başkalarından ayırt edilmemizi, dolayısıyla kendimizi "kendimiz" olarak bilmemizi sağlayan temel niteliğimizi içine doğduğumuz kolektivenin bize verdikleriyle sınırlayabilir, ona indirgeyebiliriz. Böylece bize "sen kimsin?" diye sorduklarında neredeyse adımızdan önce içine doğduğumuz kolektivenin adını söyler hale gelebiliriz. Bu bize, "siyah olduğum için, hispanik olduğum için -Amerika'da-, siyah yahut koyu tene sahip olduğum için, Müslüman olduğum için -Batı Avrupa'da-, 'varoşlara' mahkum Kürt(?) yahut Alevi(?) olduğum için (?) - Türkiye'de- "bütün kuyrukların sonundayım" deme imkanıyla birlikte, kimliğimizden kaynaklandığına kendimizi **iyiden iyiye inandırdığımız iktisadi dezavantajlarımızın telafisi için, siyasi mekanizmaların devreye sokulması doğrultusunda talepte bulunmamızın meşru ve haklı olduğunu düşünme ve ifade etme fırsatı verirdi.**

Ama bu tür bir talebin karşılanmasının ancak çoğunluğun sağladığı iktisadi kaynakların devreye sokulmasıyla mümkün olabileceği açıktır. Ancak bu beraberinde, hem sözkonusu talebimizi karşılayacak kaynakların tahsisinin ancak çoğunluğun ikna ve razı edilmesine bağlı olması; hem de bireyselliğimizin içeriğini tamamen kolektif kimliğimize indirgemiş olmamızın, onun değerinin tek tek bireyler tarafından değil, tıpkı kendi kolektivitemiz gibi, bileşenlerinden bağımsız aşkın bir soyutlama olarak aldığımız çoğunluk tarafından onaylandığı takdirde saygı görme ihtiyacımızın tatmin edileceğini hissetmemiz/sanmamız nedeniyle, kamusal alanın yeniden düzenlenmesini de istememizi de getirirdi.

Böyle bir istek, kaçınılmaz bir şekilde, siyasi yapılanmaya da yansıyan veya yansımaları gerektirdiğini zaten zorunlu gördüğümüz birtakım değişikliklerin tesis edilmesini de içerirdi. Örneğin, aynı ırktan fakat etnisitelerden müteşekkil bir toplumda etnik aidiyet konusunda temel ayırt edici niteliği oluşturan anadilin, vatandaş olduğumuz devletin Anayasaya teminat altına alınmış "resmi" dillerinden biri olarak tescil edilmesini talep edebiliriz. Bu, devletin bütün faaliyet alanlarında "dilimizin", dolayısıyla kimliğimizin çeşitliliğinin diğer unsurlarıyla -çoğunluk dahil- eşit saygı gördüğü dolayısıyla tanındığı anlamına gelirdi. Böylece açlığını çektiğim bir ihtiyacın, saygı görme ihtiyacının doyurulduğunu hissederdim. Taylor'ın liberal hoşgörü anlayışının aşılması olarak gördüğü "tanınma politikası"nın özü işte budur. Ancak bu öz, genel çizgileriyle ve Quebec örneğini meşrulaştırırken Taylor'ın kendisinin de görmezlikten gelemediği ve K. Anthony Appiah gibi yorumcularının açıklıklarla belirttikleri problemlerle yüklüdür.

Çokkültürcülük versus çokkültürlülük

"Tanınma politikası"nın içerdiği sözkonusu problemleri anlamak ve eleştirmek için,

Kanada'nın Quebec Eyaleti'nin, Kanada'da Mart 1982'de kabul edilen ve tüm vatandaşların aynı haklara sahip olduklarını, onların kültür ve dil çoğulculuğuna saygı gösterilmesi bağlamında vurgulayan "Haklar ve Özgürlükler Temel Yasası"na dayanarak yürürlüğe koyduğu ve son derece kapsamlı bir pozitif diskriminasyona tekabül eden uygulamaları savunan ve felsefi zeminde meşrulaştırmak isteyen Taylor'ın yukarıda genel çizgilerini verdiğimiz etik yaklaşımına biraz daha yakından bakmak gerekir. Ancak buna geçmeden önce, biraz ansiklopedik düzeyde de kalsa Quebec'le ilgili bazı bilgilerin ve "Haklar Sözleşmesi" kabul edildikten sonra uygulamaya konulan ve Taylor'ın kendisinin de meşrulaştırmakta ve savunmakta epey güçlük çektiği politikalara genel çizgileriyle de olsa değinilmesi faydalı olacaktır.

Kanada'nın Quebec Eyaleti gerek tarihi, gerekse kültürü bakımından özeldir Kanada'nın diğer eyaletlerinden, genel olaraksa Kuzey Amerika'nın bütününden (ABD ve Kanada'nın toplamını kastediyoruz) anlamlı farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığın sebebi, ABD'nin ve Kanada'nın siyasi ve kültürel şekillenmesinde büyük etkilerine temas ettiğimiz puriten Anglo-Saksonların Kuzey Amerika'nın bu bölgesinde pek az yerleşmiş olmaları ve bu bölgedeki göçmenlerin ezici bir çoğunluğunu Fransa'da devrim olup bittikten sonra bile, uzun bir süre Kral(lığ)a duygusal bağlılıklarını sürdüren Fransız kökenli göçmenlerin meydana getirmeleridir. Nitekim bölge, Onyedinci ve Onsekizinci yüzyıllar boyunca Fransız yönetimi altında kalmıştır. Fransız Devriminden sadece iki yıl önce çıkarılan Quebec Kanunu ile (22 Haziran 1774) Quebec'in köklerine, yani Fransız Krallığına bağlılığı tescil edilmiştir.

Bununla birlikte, Anglo-Sakson kökenli Protestanların Yukarı Kanada verilen çok geniş bir bölgede çoğunluğu oluşturmaları ve Kanada'nın bugünkü siyasi yapılanmasını teşkil eden federal yönetimi tesis etmeleri ve 1790'larda Aşağı Kanada adı verilen bölgede

sıkışık kalmış Fransız kökenli Quebecilerin, federal hükümetin Quebec'e karşı uyguladığı ayrımcı siyasetten çok zarar görmeleri Quebec'i federal birliğe gönülsüz bir şekilde de olsa dahil olmaya götüren sürecin önünü açmıştır.

Ancak bu beraberlik, bu niteliğini zaman zaman tatsız olaylarla açığa vuran çok sancılı bir birlikteliktir. Nitekim, Yirminci Yüzyılın ikinci yarısında Quebec'in Kanada'dan bağımsızlığını hedefleyen hareketler teşekkül etmeye başlar. Yetmişlerin başlarında ayrılıkçı terör olaylarına tanık olunur. Yine yetmişlerin başlarında federalizme karşı çıkan ayrılıkçı Quebec Partisi genel seçimlerde oyların %41'ini almayı başarır. Sözkonusu Partinin gücünü arttırması sonucu 1980'de Quebec'in hükümlerini referanduma sunular. Quebec'lilerin %59.5'i (Quebec'in nüfus dokusunun %80'ni Fransızca konuşanlar, geride kalan %20'yi büyük çoğunluğu İngilizce konuşan Anglo-Sakson kökenliler olmak üzere İtalyan, Alman, Slav vd. oluşturmaktadır) tercihlerini federal birlikte kalmaktan, dolayısıyla Quebec'in egemen bir devlet olmasının reddinden yana kullanırlar. Takip eden yıllarda federalist eğilimlerde belli bir güçlenme gözlenir. Bu yıllarda Taylor'ın kısaca "Haklar Sözleşmesi" olarak zikrettiği ve aslında Quebecilerin taleplerine cevap vermeyi hedefleyen yasa kabul edilir.

Ancak doksanların başlarından itibaren bütün dünyayı etkisi altına yerellikçi talepler, bu tür eğilimler için her zaman münbit bir toprağa sahip olan Quebec'te de etkisini göstermekte gecikmez. Nitekim, Quebec'te yakın zamanlarda yapılan son bağımsızlık referandumunda eyaletin, federal birlikte kalması kılpağı bir farkla sağlanır (%50.39'a karşı %49.6).

Bu noktada Taylor'ın tanınma politikası çerçevesinde savunduğu ve Kanada "Haklar Sözleşmesi"nin Quebec'e uygulanmasının meşru bir zeminini sunduğu politikalarından birkaç örnek vermemiz gerekir. Bu, yukarıda belirttiği-

miz gibi, pozitif ayrımcılık eksenli politikaların felsefi düzlemdeki etik savunmasının içerdiği zaafı ve tehlikeleri daha somut bir şekilde kavramamız bakımından gerekli ve faydalıdır.

Taylor'ın verdiği örneklere göre, Quebec'te "Haklar Sözleşme"sine uyarınca dille ilgili olan ve yasal bir zemine kavuşturulan uygulamalar şunlardır: Birincisi, hangi ebeveynlerin çocuklarını İngilizce eğitim veren okullara gönderebileceğini belirleyen yasadır. Bu yasaya göre, Anglo-Sakson kökenliler dışındaki çocuklarını İngilizce eğitim veren bir okula gönderemezler. Örneğin, Siz Türk kökenli bir Quebec'e yerleşmiş bir Kanada göçmeniyse- nize çocuğunuzu eğitim dili İngilizce olan bir okula gönderemezsiniz!. İkincisi elli kişiden fazla çalışanı olan şirketlerde kullanılacak dilin Fransızca olmasını zorunlu tutan yasadır. Bu bir TV kanalında kullanılan dilin mutlaka Fransızca olması gibi bir sonuç doğurmaya son derece elverişlidir. Üçüncüsü, bütün ticari sözleşmelerde kullanılacak dilin Fransızca olmasını mecburi kılan yasadır.

Taylor, pratikteki etkileri son derece güçlü ve etik bakımdan ciddi biçimde sorgulanması gereken bu uygulamalarda "Quebec'lilere varlıklarını sürdürme yolundaki ortak amaçları adına, kendi hükümetleri tarafından kısıtlamalar getirildiğini ve .... bu kısıtlamaların, Kanada'daki başka topluluklarda sözleşmenin ruhu gereği bulunamayabileceğini..." belirttiikten sonra, bunların etik meşruiyetini, "Bu çeşitlilik kabul edilebilir bir şey midir, değil midir?"(12) sorusunun mümkün cevabının "elbette kabul edilebilir bir şeydir" şeklinde olmasını sağladığına inandığı etik çerçevede bulunmaktadır.

Taylor'ın sözünü ettiği çeşitlilik, kolektif çeşitliliktir. Onun hukuki düzlemde bazı toplulukların kayırılmalarına, meşruiyet kazandırılmasını istemesinin nedeni de budur. Bu meşruiyet etik temelini yukarıda genel çizgileriyle tasvir ettiğimiz ve bireyselliğimize

saygı gösterilmesi ihtiyacını karşıladığı düşünülen "tanınma" (recognition) kavramından almaktadır. Tanınmayı, Taylor'ın etik değerler hiyerarşisi içinde, hoşgörüyü üstün kılan da budur.

Gerçekten hoşgörü kavramında, hele onun Batı dillerindeki karşılığı olan "tolerance"ın kökensel anlamına gidildiğinde, onun varlığından yahut yapılmasından hoşlanılmayan bir şeyin varlığına ya da yapılmasına zoraki veya kerhen katlanmayı, tahammül etmeyi içermesinden dolayı Taylor'ın tanımladığı tarzda saygı ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalan birşeyler bulunduğu doğrudur (13). Bunun neden böyle olduğunu anlamak için "saygı" kavramının leksikolojik tanımlarına bakmak yeterlidir. Saygı, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi'nde ilk olarak, "Bir kimsenin önemsenmesinden, üstün görülmesinden kaynaklanan ve o kimseye değerini belirtecek biçimde davranılmasına yol açan duygu; bu duygunun belirtileri" şeklinde tanımlanır. Taylor'ın sözünü ettiği saygı, hiç şüphesiz bu değildir. Ama bu, pekala, hoşgörülenin kendi varoluş tarzını belirleyen davranışını, eylemini veya özelliğini sürdürmesine izin verdiği için hoşgöre karşı duyabileceği bir duygu olabilir minnet duygusuyla karışmış bir saygı.

Şu halde, bireyin içine doğduğu kolektivite, çoğunluğu oluşturanların değerleri bakımından onaylanmayan ama onların hoşgörü sayesinde varlığını sürdüren bir kolektivite ise, birey, kendi bireyselliğinin çok önemli bir boyutunun varlığını sürdürmesine müsaadekar davranan çoğunluğa (onun değerlerine) bu anlamda belki saygı duyabilecek ama saygı bekleyemeyecektir. Bu ise, onu o kılan farklılığın önemsenmemesi demektir ki, onun kimliğinin doğrudan reddedilmesinden, hatta küçültülüp alçaltılmasından neredeyse hiçbir farkı yoktur. Sonuçları o kolektiviteden olanlar için "sahte, çarpıtılmış veya indirgenmiş bir varoluş tarzına hapsederek baskıya dönüşebilecek"(14) kadar ağır olabilir.

Saygının, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi'nde verilen ikinci tanımı tam da Taylor'ın saygıdan söz ederken kastettiği anlamı içerir. Bu ikinci tanıma göre saygı, "Bazı şeyleri önemseme, onları zedelemekten çekinme isteği"dir. Bu anlam esas alındığında, hoşgörenle hoşgörülen arasında varsayılan hiyerarşik ilişkide tarafların değerlerinin eşitlenmesi sözkonusudur. Daha doğrusu, bireyin içine doğduğu ve onu çoğunluktan farklı kılan kolektivitenin değerlerinin de, en az çoğunluğun değerleri kadar kıymetli olduğunun çoğunluğu oluşturan unsur(lar) tarafından kabul edilmesi (acceptance) ve onların tıpkı kendi değerleri gibi zede(n)mekten korunmaya çalışılmasıdır. Çünkü kimliğimiz çok büyük ölçüde başkaları ile kurduğumuz ilişkilerle ve bu ilişkiler içinde onların bizi nasıl algıladıklarını kavramamızı sağlayan, böylelikle de kendimiz hakkındaki bilincimizi belirleyen diyaloglarla şekillendiğinden bireyin içine doğduğu kolektivitenin değerlerine kayıtsız kalmaktan örtülü veya açık olarak küçümsemeye kadar uzanan tavırlar ve ifadeler bireyi olumsuz biçimde etkileyebilecek, onun gelişmesini önleyebilecektir(15).

Taylor'ın bu yaklaşımında derin bir insani sezgi ve filozofik bilgelik olduğu açıktır. Ancak kökleri Kant'a ve Hegel'in köle-efendi diyalektiğine uzanan bu yaklaşımın ihmal edilemeyecek gedikleri de bulunmaktadır. **Bu gedikler öylesine önemlidir ki, çeşitliliğin korunması ve/veya sürdürülmesi adına onun asıl kaynağının -bireyin- kurutulmasına yol açabilirler.** Sözü ettiğimiz varsayımsal bir tehdit değildir; Taylor'ın da itiraf ettiği gibi Quebec'in dille ilgili yasalarında zaten gerçekleşmiş(16) bir durumdur. Düşünsenize Anglo-Sakson kökenli olmayan bir göçmen ebeveynsiniz ve öyle olmasını istediğiniz halde çocuğunuzu İngilizce eğitim veren bir eğitim kurumunda öğrenim görmesini sağlayamıyorsunuz. Çünkü yasalar buna izin vermemektedir. Taylor'ın meşrulaştırmakta veya savunmakta güçlük çektiği durum budur. Üstelik onun bu

doğrultudaki argümanlarının **çokkültürcülük** adına **çokkültürlülük** karşıtı politikalara cevaz verdiğini, dolayısıyla vahim bir dilemma-ya işaret ettiğini belirtmek gerekir.

Çokkültürcülüğün, bu tür bir çokkültürlülük karşıtlığına dönüşmesine veya onunla sonuçlanmasına yol açan dilemmanın sebepleri nelerdir? Bu sorunun en ikna edici yanıtlarından bir kısmı Taylor'ın makalesini yorumlayan ve "Tanınma politika"sını şekillendiren argümanları en azından ana çizgileriyle kabul eden yazarlar tarafından verilmektedir. Bu argümanlardan liberal etik bakımından son derece özel bir önem taşıyan birine temas ederek yazımı bitireceğim. Fakat bunu yapmadan önce, Taylor'ın savunduğu şekliyle çokkültürcülüğün, Quebec örneğinin somut bir şekilde ortaya koyduğu gibi, nihai analizde, niçin çokkültürlülüğün aleyhine işlemlerini mukadder kıldığını pratik bir ayırmadan hareket ederek göstermek istiyorum.

Sözkonusu pratik ayırım, çokkültürlülükle çokkültürcülük kavramları arasındaki leksikolojik farklılıktan hareket ederek daha kolay kavranabilir. **Çokkültürlülük, bir toplumda kültürel bakımdan anlamlı farklılıklar gösteren sosyolojik kategorilerin bulunması durumudur. Buna karşılık, çokkültürcülük, toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin (kolektif kimliklerin) kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan bir değerler ve uygulamalar bütünüdür ifade etmektedir.** Ancak, ilk bakışta, kolektif kimliklerin belli bir etik endişeyle korunmalarına ve varlıklarını sürdürmelerine yönelik politikalarının zeminini hazırladığı için, bir durum yahut olgu olarak çokkültürlülüğün (toplumsal çeşitliliğin belli türlerinin) korunmasına hizmet eder gibi görünen bu yaklaşım, amaçladığının tam tersi sonuçlar da verebilir. Bunun nedeni, değişik kolektif kimlik düzlemlerinin birbiriyle çelişik özellikler göstermesidir. Bu olgu, onların tümünün çıkarlarını uzlaştırmayı, yani onların herbirini tek tek tat-

min edecek pozitif diskriminasyon politikalarının uygulanmasını imkansız denecek ölçüde zorlaştırır.

Nitekim, Quebec'te Anglo-Sakson kökenli olmayan ebeveynlerin çocuklarını sadece Fransızca eğitim veren bir okula gönderebilmeleri bunun açık bir örneğidir. Bu tür bir uygulamanın mevcut çeşitliliği (çokkültürlülüğü) muhafaza etmekte etkili olabileceğini söylemek mümkün olsa bile, yeni çeşitlilik unsurlarının oluşumuna ne kadar açık olabileceği oldukça şüphelidir.

Bu bakımdan, çokkültürcülüğün, nihai analizde, çeşitliliğin (çokkültürlülüğün) asıl dinamiğini, bireyi gözden kaçıran bir kusurla malül olduğunu söylemek pek de hatalı sayılmaz. Bireyler, elbette, belli bir çevrenin içine doğarlar; ama bu, onların içine doğdukları çevreyle mutlaka belli biçimde ilişki kuracakları anlamına gelmez. Diyelim ki ben, bırakın Anglo-Sakson kökenli olmayan bir göçmen olmayı, Fransızca konuşan bir Quebec'li olabilir, fakat buna rağmen, çocuğumu İngilizce eğitim veren bir okula göndermeyi tercih edebilirdim. Beni bu karara götüren saiklerle birlikte düşünüldüğünde bu tutumum çeşitliliğin daha da çeşitlenmesine yol açan bir başlangıç olabilirdi. Çünkü belki aynı veya az çok farklı saiklerle beni izleyebilecek başka insanlar çıkabilirdi ve biz, sonraları sosyolojik bakımdan dikkate alınması gereken anlamlı bir topluluk olabilirdik. Fakat, çokkültürlülüğün unsurlarından birinin, kendine mensup olanların büyük çoğunluğunun iradesiyle "topluların amaçları" benimsemiş olması ve çokkültürcülük adına içine doğan herkese bu "amaçların" benimsenmesini dayatması bunun gerçekleşebilmesini engellerdi. Quebec'te - ve elbette bütün ulus- devletlerde de- olan budur.

Taylor'ın, "Tanınma Politikası"nda, haliyle, bütün açıklığıyla farkında olduğu ama üstesinden gelmeyi başaramadığı ve o paradigma içinde kalarak başarmasının da mümkün olmadığı dilemma buradan, güçlü ortak

amaçları benimsemiş bir kolektifinin kendi varlığını korumak veya sürdürmek adına siyasi yapılanmayı bu amaçları tesis edecek şekilde düzenlemesinden kaynaklanır. **Son derece demokratik olan bu tavır, sonuçta çeşitliliğin kendini yenilemesine, dönüştürmesine ve çoğaltmasına engel olabilir. Kısaca çokkültürcülük, çokkültürlülüğün doğal olarak gerektirdiği bir siyasi yapılanma talebi değildir; o olsa olsa, çokkültürlülüğün (çeşitliliğin) tezahürlerinden birisidir.**

Ancak, Taylor'ın "Tanınma Politika"sında ifade ettiği tarzda çokkültürcülüğün tek tehlikesi, onun pratikte çokkültürlülük aleyhine bazı sonuçlar doğurma ihtimalinin çok kuvvetli olması değildir. Bu tür somut ve açık bir tehlikeden kalkılarak yapılacak bir itiraz fazla pragmatik olurdu; ve bu da, kuşkusuz, onun ikna ediciliğini azaltmasa bile etik değeri konusunda şüpheler uyandırabilirdi.

Oysa, Taylorcu çokkültürcülüğe yapılacak asıl itiraz çok güçlü bir etik temele sahiptir. Bu etik temel, liberalizmin üstünde yükseldiği ve onun kavramsal dokusunu oluşturan değerler içinde benzersiz bir önem taşıyan bireysel özerkliğin üstünde yükselir. **Eğer ben, ne/kim olduğumu, ne yapacağımı, kendisi için doğrunun ne olduğunu belirleme yetisine sahip bir erişkin olarak kabul ediliyorsam, kendim için neyin doğru olduğunu serbestçe belirleyebilmem, bu doğrultudaki kararlarımı kendi hayatıma geçirebilmem gerekir. Bu benim özerkliğimin bir gerekliliği ve kanıtıdır.** Aksi halde, kendimi özerk "hayatının rotasını kendisi" belirleyen bir varlık olarak hissedemem.

Bu çerçevede, ister Fransızca konuşan/ Fransız kökenli bir kökenli bir Quebec'li olayım, ister Türk kökenli bir Quebec'li çocuğumun "bi-lingual", hatta "multi-lingual" olan bir toplumda hangi dilde eğitim alabileceğinin belirlenmiş olmasını özerkliğime indirilmiş darbe olarak değerlendirirdim. Çünkü bu, kendisi için en iyinin ne olduğunu tespit

edecek bir erişkinliğe erişinceye kadar onun adına karar alma yetkimi meşru gördüğüm çocuğum için doğru kararlar alamayacağımın zımnî bir ifadesi gibi gelirdi bana. Elbette, bunun bana yönelik bir uygulama olmadığı, içine doğdu-ğum kolektivenin belli bir dönemde alınmış ortak kararı olduğu, yani kolektif bir iradeyi yansıttığı söylenebilirdi. Denebilirdi ki "senin özerkliğine hâlel getiren bir taraf yok bu uygulamada".

Ancak o zamanda kolektif bir iradeyi yansıttığı iddia edilen bu uygulamanın, oyuna başvuru kolektivitenin kaçta kaç tarafından onaylandığını sorardım. Olmayacak bir şey ya, bu uygulamanın oyuna başvuru olanların tamamı tarafından onayladıkları söylendiğinde bile, yine itiraz ederdim "Peki bu onay durumunun hâlâ aynı mutlak çoğunlukla sürdürdüğünden nasıl emin olabiliyorsunuz? Bakın ben, Fransızca konuşan bir Quebecli olarak çocuğumu İngilizce eğitim veren bir okula vermek istiyorum. Benim gibi düşünen başkaları da vardır elbet. Azınlık olsak bile, bizim kendimizle ilgili ve kolektivitenin varlığını sürdürmesini kendileri için hayati bir endişe sayanları hiç etkilemeyecek kararımızı hayata geçirmemiz nasıl engellenebilir. Bu durumda biz, onların amaçlarının aracı haline gelmiş olmaz mıyız?"

Bu itirazım, Taylor'ın tanınma politikasında kolektivitelere açısından liberal hoşgörü kavrayışının tatmin etmediğini ima ettiği saygı ihtiyacının **bu kez bireysel düzlemde ve çok daha somut biçimde karşılanmadığını gösterirdi. Aynı zamanda Taylor'ın kimliğimizin çok büyük ölçüde içinde doğduğumuz kolektivitenin** başka kolektivitelere mensup olanlarla kurduğumuz ilişkiler esnasında diyalogik olarak belirlendiğini ileri sürerken eksik bıraktığı bir hususu da. Bireyselliğimizin şekillenmesinde, başkalarıyla kurduğumuz diyaloglar aracılığıyla onların bizi nasıl algıladıklarını hissetmemizin, başkalarının gözünde nasıl görüldüğümüzü kavramamızın çok önem-

li bir rol oynadığı şüphesiz çok açıktır. Ama bu, tek belirleyicinin bu olduğunu anlamına gelmez. Daha doğrusu, diyaloga girilen başkaları o kadar çeşitli olabilir ki, bireysel kimliğimizin asıl belirleyicisi o diyaloglar aracılığıyla kendimizle kurduğumuz diyalog olabilir. Bu imkan da bizim özerk ajanlar olmamızdan/olma imkanımızdan kaynaklanır. Ve bu imkan, sırf bir imkan olarak kalsa bile, bu tür uygulamaların meşruiyetini son derece şüpheli kılar ve gölgeler.

Özerklik temelli bu tür bir itirazın başka bir boyutuna da, "Çokkültürcülük" içinde yer alan etkileyici yorumunda K. Anthony Appiah dikkat çekmektedir. Appiah, Taylorun kolektif kimliği eksen alan tanınma talebinin, bireyleri "aşırı senaryolaştırılmış"(17) mahkum edeceğini belirtir.

Burada "aşırı senaryolaştırılmış olmak" bireyin içine doğduğu kolektiviteye ilişkin "stereotiplere" mahkum olması anlamına gelmektedir. Çünkü ben Fransızca konuşan bir Quebecli olarak çocuğumu İngilizce eğitim veren bir okula veremiyorsam, bu aynı zamanda benim başka türlü davranmayı zaten istemeyeceğimin kabulü anlamına gelir. Ben, farklı davranmam ve her davranışında Fransızca konuşan Quebecliyle ilişkin basmakalıp değer yargılarını doğrularım. **Tabii bunun çok daha trajik haller alabileceği, stereotiplerinin korkunç önyargılara tekabül ettiği başka kolektif kimlik kodları vardır.** Onları dönüştürmeye yönelik iyi niyetli kolektif tanınma talepleri bile, amaçlananın tam tersi sonuçlar yaratması riski taşıması bakımından olduğu kadar, ilkesel olarak aynı kusurla "birey özerkliğine" müdahale etmekle malûl olduklarından etik bakımdan haklı itirazların konusudurlar. Sonuç olarak, Appiah, "tanınma politikası"nın eksen alan çokkültürcülükte, tanınma politikasıyla zorlama politikası arasındaki çizginin çok belirgin olmadığını belirtir.

Aslında, çokkültürlülüğü (çeşitliliği) korumak ve sürdürmek adına bunun tam aksi sonuçlar vermesi pekala mümkün olan ve daha önemlisi etik bakımdan, en azından Taylor'ın bazı argümanları bağlamında, ciddi bir şekilde sorgulanması gereken çokkültürcülük konusundaki bu tespitin fazla ihtiyatlı olduğu söylenebilir. Çünkü çokkültürcülük, bugün, **birey üzerinde özellikle bazı komüniteryenlerin ve adlarına hareket edip sözümona vicdanları olacakları kolektiveteler arayışı içinde olan yeni solun sahiplendiği yeni bir tür bir despotizmin (topluluk tarafından el konulan bireysel özerkliğin) aracı hâline gelmek üzeredir. Bu sadece bireyi değil veya gerçek bir çokkültürlü toplum idealini değil, doğrudan doğruya halihazırda zaten çokkültürlü olan toplumları tehdit eden bir sorundur.**

Bu sorunun aşılması, bireyi geçmişte Mill'in deyişiyle "çoğuniüğün zorbalığı"yla mücadele etmek zorunda bırakan yaklaşımlardan, bugün onun kimliğini parçalayarak herbir bölümüne (dinine, mezhebine, etnisitesine, cinsiyetine, cinsel varoluş tarzına vb.) belli bir kolektive adına el koyup, onu, kendisi açısından bedeli çok ağır, yani belli bir hayat "senaryo"suna hapsedilmek olabilecek "çoğul zorbalıklar"ın siyasi çoğulculuk"la (18) karıştırılmasını engelleyen ve insan doğasına ilişkin insanlık tecrübesinden damıtılmış filozofik bir bilgeliği yansıtan bir perspektifin bütün implikasyonlarıyla kavranmasına ve pratiğe aktarılmasına bağlıdır.

Bu perspektif, devletin, diğer iyi anlayışlarını benimseyen somut kanlı canlı bireylere zarar vermedikçe, bireylerin inandıkları veya benimsedikleri "bütün iyi anlayışları ve onlara dayanarak inşa edilen hayat tarzları" karşısında eşit mesafede durmasını "tarafsızlık ilkesi"nde tesis eden liberal perspektiftir. Bu perspektifi kaotik bir kimlikler mücadelesinde zaman ve kan kaybetmemek için gerçekten (içeriden) kavramaya ve **zaten çeşitliliğin doğası gereği kaçınılmaz olan çokkültürlülükle sofistike despotizm(ler)i ima eden çokkültürcülük arasında tercih yapmaya** acilen ihtiyacımız var. "Çokkültürcülük" tercihimizi neden birinciden yana yapmamız gerektiğini açık bir şekilde ortaya koyuyor...

DİPNOTLAR

1. Çeşitlilik üzerine kapsamlı analiz için bkz. Yürüşen M. , "Refah Partisi'nin Yükselişine Çeşitlilik Perspektifinden Bakmak", *Liberal Düşünce*, Yaz 1996, Sayı 3, Cilt 1.

2. Stephen Mulhall, Adam Swift, "The Sources of the Liberal Self" *Liberals and Communitarians*, Oxford: Blackwell, Second Edition, 1992, s. 102.

3. *y. a. g. e.*, s. 103.

4. Hoşgörü kavramı için bkz. Yürüşen Melih, *Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasal Hoşgörü*, İstanbul: YPK Cogito, ss. 19-54.

5. Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev: İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Ankara: Yetkin, 1994 ss. 31-39

6. Bu kavramın Tocqueville için taşıdığı anlam için bkz. *a. g. e.*, ss. 17-50.

7. *a. g. e. s.* 35.

8. *a. g. e. s.* 41.

9. Barry Norman, "Piyasa, Ahlak, Din ve Devlet" çev: Mustafa Erdoğan, *Liberal Düşünce*, Güz 96.

10. Köker Levent, "Türkçe Baskıya Önsöz" (ed.) Ammy Guttman, *Çokkültürcülük*, (İstanbul: YPK Cogito 1996), içinde, s., 12.

11. Soyut birey konusundaki yanlış anlama ve çarpıtmalardan sıyrılmak için bkz. Erdoğan Mustafa, *Demokrasi, Laiklik Resmi*

İdeoloji Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları 1996, ss. 22-26.

12. Taylor Charles, "Tanınma Politikası", (eds. Amy Gutmann), *Çokkültürcülük*, (İstanbul: YPK Cogito, 1996, s. 63).

13. Bkz hoşgörü analizi, Yürüşen Melih, *Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü*, (İstanbul: YPK Cogito, 1996, ss. 37-40).

14. Taylor Charles, *a.g.e. s. 42.*

15. Taylor Charles, *a.g.e. s. 60-61.*

16. Taylor Charles, *a.g.e. s. 64.*

17. Appiah K. Anthony, "Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma", (eds. Amy Gutmann), *Çokkültürcülük.... s. 155.*

18. Taylor Charles, *a.g.e. s. s. 64.*

19. Erdoğan Mustafa, "*Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*", (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları II, 1996, s. 7).